

**نقش ابن سینا در پیشرفت علوم پزشکی و داروئی
(تجربیات، تحقیقات، روشها بدیع درمانی)**

دکتر ابوالقاسم سلطانی*

مشهورترین دانشمندان در همه نژادها، مکانها و زمانها و سلطان مطلق فلسفه و طب از قرن یازدهم تا هیجدهم میلادی شیخ رئیس ابن سینا می باشد. گرچه این فیلسوف شیمی دان، پزشک و داروساز ایرانی است ولی اندیشه های تابناک وی از مرزها گذشته و به کل جامعه بشری تعلق یافته است.

از چگونگی نبوغ ذاتی او همین بس که علوم ریاضی، فقه، طبیعیات، الهیات، منطق و پزشکی را در اواسط سنین هفده سالگی به حد کمال آموخته بود و پس از چند ماه طبابت شیوه درمانی و حذاقت وی آن چنان بوده که در ۱۸ سالگی وی را برای درمان بیماری نوح بن منصور معرفی می نمایند و در ۲۱ سالگی اولین کتاب خود را تالیف می نماید.

مهمترین اثر شیخ کتاب قانون در پزشکی و داروسازی می باشد گرچه وی وارث علمی گذشتگان بود ولی خود بر این میراث اضافاتی می نماید. این اضافات که نتیجه تجربیات، تتبعات و تحقیقات ابن سینا می باشد ارزش علمی کتاب را تا حد بالا می برد که مدت ۷ قرن در دانشکده های اروپا در زمینه پیشرفت و تکامل علوم پزشکی داروسازی داشته است کاملاً آشکار می شود.

شیخ قانون را به پنج کتاب تقسیم نموده است.

در کتاب اول پس از تعریف طب، ارکان (عناصر اربعه)، مزاجها، اخلاط، تشریح اندامهای مختلف بدن ... مورد بحث قرار گرفته اند. وی هدف طب را تندرستی به هنگام سلامتی و برگشت آن به هنگام بیماری دانسته است. یکی از موضوعات جالب این کتاب آزمایشات ماکروسکوپی ادرار و مدفوع و تشخیص بیماری های از این آزمایشات می باشد.

کتاب دوم درباره ادویه مفرده (گیاهی، حیوانی و معدنی) می باشد. در این کتاب ابن سینا با دقت کامل به توصیف مشخصات ظاهری گیاه، محل رویش و خواص درمانی آنها پرداخته و اشتباهات گذشتگان را متذکر می گردد به عنوان مثال :

۱- شیخ می نویسد : من شخصاً کرفس وحشی را در کوههای طبرستان دیده ام که ریشکهای متعدد ریشه آن را احاطه کرده بود..... با فشار دست به قسمت ضخیم، شکسته شو و رایحه کافور آب به مشام رسید (ترجمه و تلخیص از کتاب دوم قانون چاپ بولاق ۳۴۴)

۲- مسیح گوید شوکران از جنس بیش است من [ابن سینا] می گویم این درست نیست (تلخیص ترجمه از قانون، کتاب دوم چاپ بولاق ص ۴۱۶، چاپ سنگی تهران ۲۳۵) همانطور که ابن سینا گفته است شوکران جنس بیش نیست.

شوکران از خانواده Umbelliferae و بیش از خانواده Ranunculacea می باشد.

*تهران خیابان اشرفی اصفهانی، مقابل مسجد امام رضا- آزمایشگاه پونک

۳- آنچه را که پزشکان در کشور مالسان الثور (منظور *Echiumamoenum*) می نامند یعنی « گاو زبان » از آن استفاده درمانی بعمل می آورند لسان الثور حقیقی (*Borago officinalis*) نیست (ترجمه و تلخیص از قانون چاپ بولاق ۳۵۲)

۴- خوانجان تکه های پیچیده سرخ متمایل به سیاهی، تندمزه، خوشبو و سبک وزن است و از چین می آورند (ص ۴۵۶).

ابن سینا با تجربیات کلینیکی خود توانسته است موارد جدید را بکار برد گیاهان داروئی اضافه نماید به عنوان مثال : قبل از ابن سینا از ۳۱ گیاه برای درمان انواع تنگ نفس ها استفاده درمانی بعمل آمده است بدین صورت که از آغاز تاریخ تا زمان دیوسکورید (بیش از ۴۰ قرن) از ده گیاه (زوفا، اقحون، اشق، غاریقون، فراسیون، انجیر، باریجه، پرساوشان، مرزاوند و عنصل) جالینوسدو، بولس یک، سددهایوگه یک، پزشکان ایران باستان و رازی ده گیاه، اخوینی پنج و هروی از ۲ گیاه استفاده می کرده اند ابن سینا به تهایی با آزمایشات کلینیکی خود یازده گیاه (بلسان، رته، قنطاریون کبیر، ابهل، سندروس، کندر، پونه، خریق سفید، ریونه چینی بادام، سکینج) را به این مجموعه اضافه نموده و رقم ۳۱ را به ۴۲ افزایش داده است. همچنین وی بر اساس تجربه، خواص درمانی را برای اغلب گیاهان داروئی ذکر می نماید که در آثار پیشینیان از این خواص ذکر می میان نیامده است. در جدول زیر تعدادی از این گیاهان با کاربردهای درمانی جدید ذکر شده توسط ابن سینا نشان داده شده است.

منبع کتاب دوم قانون، عربی، چاپ بولاق شماره صفحه	کاربردهای درمانی اضافه شده توسط ابن سینا	اندام مورد مصرف	نام گیاه	نام علمی
۲۵۰	هیدروسول، فیستول، سفتی	کاپیتول	اقحون	Chrysanthemum Parthenium
۲۹۱	سپرز	پوست	سلیخه	
۳۸۷	درد کلیه و مثانه، سختی دفع	برگ و شاخه	سناطن	Cinnamomum cassia
۳۴۸	ادرار	اولئوگم رزین	بطراوان	
۳۱۴	قلیله الامعاء	برگ و ریشه	مر	Coris monspeliensis
۲۷۴	epilomphocele	برگ	رزاوند خوش	
۴۵۳	ژانژیویت، لکوما، کارتاراکت	ریشه گل	پرسیاوشان	Commiphora molmol
۳۸۱	ضعف شنوایی، صرع، پیوره	دانه	ختمی	
۳۶۴	التهاب کیسه اشکی چشم	برگ و ریشه	لخنس بری	Aristolochia clematis
۴۱۸	(غرب)	سرشاخه‌های	مزممار الراعی	
۳۷۰	ذات الجنب، ذات	گلدار	قنطوریون	Adianium capillus veneris
۳۱۶	الریه، چسبندگی زهدان	کلیه قسمتهای	صغیر	
۴۶۸	پادزهر نیش کژدم	گیاه	مامیران	Althaea officinalis
۳۴۲	ورم‌های نرم و سخت احشاء	میوه - برگ	حنظل	
۴۰۳، ۳۹۰	ذات الجنب، آسم	اندامهای هوایی	غافث	Agrostemma githago
۴۵۷	ترشحات غلیظ چشم، قولنج	میوه	کرویا	
	آسیت (استسقاء بطنی)	شیرابه	عشر	Alisma plantago aquatica
	سفتی طحال، تب‌های مزمن	پولپ		
	سکسه، دلپیچه، در زهدان		خیار	Centaurium minus
	اکزما		شنبر(فلوس)	
	التهاب چرکی حاد لوزه،			Chelidonium majus
	نقرس			
				Citrus colocynthis
				Agrimonia eupatoria
				Carum carvi
				Calotropis procera
				Cassia fistula

کتاب سوم قانون در حقیقت یک دوره کامل علم الامراض است در این کتاب نکات بسیار ارزنده و جالب توجه از چگونگی تشخیص، علت پیدایش بیماری‌ها و درمان آن‌ها وجود دارد که چند نمونه ذکر می‌گردد.

۱- ابن سینا در فصل فی العشق (صفحه ۷۳-۷۱ قانون عربی چاپ بولاق) مطالبی را درباره عشق می‌نویسد که خلاصه ترجمه آن چنین است :

در این بیماری، عاشق در خیالات خود غرق می‌شود و این تمرکز فکر موجب بیماری می‌گردد که از علائم آن گود رفتن و خشک شدن چشم، بهم خوردن پلک‌ها پشت سرهم، نفس بریده و توام با آن آه، گریه بین خنده، نبض مختلف و متغیر به ویژه اگر به معشوقه برسد، از این تغییر نبض حتی اگر بیمار نخواهد نام معشوق را بگوید می‌توان او را شناخت در مراحل مختلف با گرفتن نبض به ترتیب، و بردن نام شهرها، محله‌ها، کوچه‌ها و منازل واقع در آن کوچه و نام اشخاص ساکن آن منزل می‌توان معشوقه را شناخت و درمان مناسب را اختیار کرد و سپس درمان متعددی را ارائه می‌دهد و می‌نویسد ما این را بارها تجربه کرده‌ایم و از معلوماتی که بدست آورده‌ایم بهره‌ها برده‌ایم.

۲- شیخ سرطان را غده‌ای سوداوی و بدخیم می‌داند که از سودای سوخته از ماده صفراوی بوجود آمده است. این غده در ابتدای پیدایش مانند باقلای کوچک، گرد و سخت و رنگ آن با نسج‌های اطراف متفاوت و با گرمای مختصری همراه است و به این سبب رنگ آن، و خروج رگهائی از آن که شبیه پای خرچنگ می‌باشد و در اطراف غده قرار دارند. همچنین وی معتقد است که ماه سرطانی می‌تواند در بدن حرکت نماید و در جای دیگری جایگزین گردد چه دیده شده است که پستان زنی را قطع کرده‌اند ولی پستان دیگر به سرطان مبتلا شده است (متاستاز) ... در طب سنتی درمان سرطان بر پایه سه اصل غذا درمانی، گیاه درمانی و جراحی بوده است که قبلاً گزارش شده است (۱).

۳- ابن سینا سه نوع صرع، صرع بزرگ *epilepsia gravis*، صرع کوچک *e- mitis* و صرع عضوی *local epilepsy* را می‌شناخته، علائم آنها را شرح داده و محل آزرده‌گی را قسمت قدامی مغز و ریشه‌های اعصاب دانسته است. وی داروهای مخدر را برای بیماران صرعی زیان بخش دانسته و رژیم غذایی مناسب را برای بیماران گوشت پرندگان، گوشت بز، شبت، گشنیز و از داروها کاسنی، شاه‌تره، گشنیز، افسنتین، زوفا، دارجماز، اسکامونه، جعد، استقوردیون، سیسالیوس و برنوف ذکر نموده است.

همچنین بیماران را از خوردن شیرینی، چربی، بقولات، کرفس، شلغم، ترب، هویج، خردل منع نموده است. خلاصه آنکه ابن سینا در تشخیص و درمان بیماری‌ها روش‌های بدیعی داشته است وی تشخیص افتراقی بین ذات العجب و ذات الریه و دیگر تشخیص‌های افتراقی، تشخیص وجود چرک در قسمت‌های مختلف قفسه صدی و خارج کردن آن بوسیله دستگاه مخصوص که آن را «جاذبه القیح» نامیده و شستشوی محل با آب عسل و ... که در این مختصر نمی‌گنجد، و همه دلالت بر نبوغ ذاتی و حذاقت وی دارد و بی جهت نیست که مدت ۷ قرن طب بوعلی دنیا را تسخیر کرده بود.

1-A. SOLTANI , CANCERPROBLEM AND CANCER TREATMENT IN ANCIENT PERSIA, ASIAN MEDICAL JOURNAL VO 17, NO.8.AUGUST, 1974. JAPAN.